

ЖЕНСКИТЕ ДРУЖЕСТВА И ОБРАЗОВАНИЕТО НА БЪЛГАРКИ В РУСИЯ (1869—1878)

МАРГАРИТА ЧОЛАКОВА

След Кримската война българската просвета и образование се поставят на по-високо ниво и за две десетилетия бележат истински връх в стремежа на нацията към духовно възраждане. Българското женско движение изцяло се ангажира с девическото образование и с разрешаването на многобройните проблеми, свързани с него. Редица женски дружества осъществяват надзор върху девическите училища, материално подпомагат образованието и строежа на училищни сгради, издържат бедни ученички, откриват неделни училища, уреждат девически пансионни, грижат се за просвещението в Македония и Одринска Тракия. Наред с това женските дружества се насочват към елитни учебни заведения в Русия, Румъния, Сърбия и Австрия, където изпращат момичета да продължат образованието си¹. Редица статии във възрожденския периодичен печат дават сведения за условията на приемане, курса на обучение, програми на различни учебни заведения. Появява се информация за девическото училище в Москва, предназначено за подготовка на български и сръбски учителки², съобщава се програмата на Висшето девическо училище в Прага и др. По това време много български младежи учат в Прага, Табор, Виена, Белград, Будапеща, Одеса, Кишинев, Киев, Москва, Санкт-Петербург и др. с материалната подкрепа на градски общини, читалища, църковно-училищни настоятелства и щедри дарители. Към тази утвърдена практика се ориентират и българските женски дружества. Въпросът за издържането на момичета да продължат образованието си в чужбина се поставя и в някои уставни. Женската дружина "Надежда" в Панагюрище решава да поддържа едно момиче в някое европейско училище³, а дружеството в Русе — да настани няколко девойки в "един от по-главните европейски града да ся учат за учителки"⁴.

Известни са конкретните действия на женските организации в Сливен, Железник, Свищов, Солун, Казанлък, Търново, Панагюрище и Пазарджик в това

направление. През периода 1869—1878 г. усилията на редица настоятелства са насочени към създаване на международни контакти с руски консули, Славянския благотворителен комитет в Москва и Дамския отдел към него с цел осигуряване на стипендии и настаняване на девойки в руски училища. Първото писмено сведение се отнася до направено дарение от княгиня Елисавета Александровна Галицина и датира от 1869 година⁵. Тя подарява по 20 екземпляра от книгите “Исторически преглед на българската църква” и “Поглед върху произходението на българският народ” от Марин Дринов на женските дружества в Лом и Железник⁶.

Най-интензивни са връзките със Славянския благотворителен комитет в Москва и по-точно с неговия секретар Нил Попов — учен, публицист и общественик. Той подробно се информира за състоянието на девическото образование и за учредяването на женски дружества в българските земи. Нил Попов пише: “Има основание да смятаме, че женски дружества ще възникнат във всички краища на България и ще изпълнят възложената им задача”⁷. През 1876 г. той влиза в оживена кореспонденция с редица българи, между които Ана Палаузова, Евгения Шекерджиева и др.⁸ По предложение на “наши българи родолюбци” Славянският благотворителен комитет в Москва на 3 март 1870 г. създава Дамски отдел, който поема грижата по възпитанието и образованието на български момичета, “които ще бъдат после учителки в България”⁹. През 1871 г. се появява обявление в сп. “Училище”, че се създава девическо училище в Москва за подготовка на български и сръбски учителки¹⁰.

Женското дружество “Българска зора” в Солун извършва дейност по настаняване на момичета в руски учебни заведения. В края на учебната 1871/1872 г. руският консул в Солун издейства 4 държавни стипендии за девойки от Македония¹¹. Лично Неделя Петкова заминава за Москва да заведе стипендиантите от Велес, Воден, Битоля и Солун. Тя се явява при Нил Попов по препоръка на д-р Каракановски, лекар при руското консулство в Цариград¹². През 1872 г. момичетата са приети в Алексеевското училище в Москва. Руските консули Якубовски и по-късно Максимов в Битоля проявяват особен интерес както към просветната, така и към революционната дейност в Македония на Неделя Петкова и Станислава Караиванова; имената им фигурират в редица консулски доклади¹³.

След успешното настаняване на Парашкевица Атанасова в Белград, настоятелството на д-во “Съгласие” в Свищов насочва своето внимание към Русия. През 1872 г. в няколко заседания се разисква въпросът за заминаването на 3—4 момичета за Русия. За тази цел настоятелството се обръща към Тодор Минков от Николаев с молба да издейства държавни стипендии за няколко момичета от Свищов¹⁴.

Женските организации в Търново отделят много голямо внимание и грижи за девическото образование. Настаняването на търновчанки в различни учебни

заведения става възможно благодарение на енергичните действия на Женската община и контактите на председателката Евгения х. Д. Кисимова с видни общественици, дипломатически представители и чуждестранни организации. Първоначално Женската община решава да изпрати момичета да продължат образованието си в Румъния. Насърчена от успешното настаняване на първите ученички в Букурещ, Женската община насочва своето внимание към Русия. От името на Женската община Кисимова влиза във връзка със Славянския благотворителен комитет в Москва¹⁵, със Захари Княжески — секретар на консулството в Русе, с Надежда Полякова — директор на Фундуклеевския девически пансион в Киев¹⁶, с Иван Иванов от Кишинев, с Павел Висковски и др. Запазени са разменените писма между Кисимова и Княжески, които съдържат богата информация за реда и условията за приемане в девическия пансион и в акушерското училище в Москва, обявените стипендии и подбора, който извършва Женската община на кандидатките¹⁷.

Така, още на 31 август 1871 г. Женската община моли Славянския комитет да съдейства за настаняване на момичета в учебни заведения в Русия¹⁸. Паралелно с това настоятелството търси помощ и от Княжески, който успява да уреди една стипендия. В писмо от 13 юни 1871 г. той уведомява Женската община за условията и реда на приемане в девическия пансион в Москва: “...ще се учи четири години и като си свърши науките и са върни в Търново, непременно ще бъде учителка 4 години, чи после изтичането на тези четири години може да се ожени, но не по-рано”¹⁹. Поради голямата нужда от учителки в Търново, Кисимова моли Княжески да бъде прието още едно момиче²⁰. Вероятно въпросът се разрешава успешно, защото Кисимова информира Славянския комитет в Москва, че в Русия ще учат две търновчанки, от които една на собствени разноски²¹. Евгения Иванова Шекерджиева е избрана за стипендиантка, а пътните разноски до Русе и Одеса се поемат от Женската община²². През октомври 1871 г. тя пристига в Москва и се записва в Ермоло-Марийския женски институт, където учи до 1876 г.

Женската община преценява, че има нужда не само от девическо образование, но още от здравеопазване и медицинска помощ. Ето защо тя се стреми няколко момичета да получат медицинско образование в Русия. С писмо от 2 януари 1872 г. Княжески уведомява Кисимова, че е възможно няколко търновчанки да бъдат приети в медицинските академии в С. Петербург и Москва. Кандидатките трябвало да са учили вече в Русия и да не са по-възрастни от 17—18 години. Издръжката се поема от държавата, а курсът на обучение включва 2-3 години акушерство, антропология, генеалогия и запознаване с “всички женски и детски болести и начините за лекуване”²³. След обсъждане на въпроса Женската община благодари на Княжески и изразява съгласието си с предложенията. За тези места кандидатстват Еленка х. Ангелова, Стефани Иванова и Евгени Стоянова²⁴. Княжески настоява молбите да бъдат разгледани най-ша-

телно и да се изберат най-подходящите момичета. Женската община преценява, че единствено подходяща е Евгени Стоянова, „кругла сирота“, но с „добри умствени способности, отлично поведение и тих характер“²⁵.

До Освобождението търновски момичета учат не само в Москва. През учебната 1871/1872 г. във Фундуклеевския пансион от общо 12 българки 2 са от Търново. Мария Ферадова, Елисавета Цанева Райкова и Кинка х. Петкова са изпратени в Кишинев да продължат образованието си. През 1874 г. Теодора Илиева се обръща с молба към настоятелството да ѝ разреши да продължи образованието си в Русия на разноски на дружество „Радост“²⁶. Иван Иванов от Кишинев иска сведения от Кисимова за няколко търновчанки, които желаят да учат в Русия²⁷. В резултат на тези контакти женските организации в Търново настаняват няколко момичета в различни училища в Румъния и Русия.

Женското д-во в Тулча полага изключително големи грижи за девическото образование. Още през 1869 г. то отваря неделно училище. В дописка до в. „Дунавска зора“ се казва, че „всяка неделя и четвъртък жени и моми ходят на девическото училище да слушат учение що им преподава учителката“²⁸. Това сведение се потвърждава от доклад на руски дипломатически агент. В него се изтъква, че учителката Антонина Д. Мамарчева има голяма заслуга по отношение на „неделното училище за жени“, а „девойките от всяка възраст под нейно управление наброяват 120 и омъжените българки 30“²⁹. Женското д-во в Тулча набивра средства за построяване на нова училищна сграда, но тази идея се осъществява едва след Освобождението. През 1869 г. дружеството решава да доведе 3-4 момичета от селата, да ги изучи на свои разноски и ги подготви за учителки³⁰. Дейността на българките в Тулча не се ограничава само в подпомагане на девическото образование в града и по околните села. Женското д-во се стреми да улесни българската просвета в Македония и Одринска Тракия. За целта то се свързва с Македонската дружина в Цариград, която най-добре може да разпреди събраните помощи. През 1875 г. дружеството в Тулча изпраща 10 турски лири на Македонската дружина³¹. Видната деятелка на женското движение в Тулча Антонина Мамарчева спомага за откриване на мъжко неделно училище при местното читалище³².

С навлизане на революционното движение в решаваща фаза, през 1876 — 1878 г. женското движение изцяло преориентира своята дейност. Докато преди Априлското въстание женските дружества спомагат за духовното издигане на нацията, то след това пряко подчиняват дейността си на национално-освободителните задачи. Въпреки това дружествата в Панагюрище, Пазарджик и Търново не преустановяват грижите си за девическото образование на българки в Русия. Техните усилия са насочени към изпращане на сирачета и бедни деца в приюти или да продължат образованието си. Бившата председателка на девическата дружина в Панагюрище Райна поп Георгиева, която от септември 1876 г. се намира в Москва³³, поддържа постоянни връзки със Славянския комитет и

се стреми чрез него да помогне по всякакъв начин на българите. Тя успява да свърже женското д-во в Пазарджик със Славянския комитет. В края на 1876 г. дружеството обсъжда въпроса да се изпратят бедни деца и сирачета от пострадалите райони да учат в Москва³⁴, където е отворен специален приют. През ноември 1876 г. са изпратени 25 момичета от Пазарджик в Цариград, където грижата за тях поема жената на граф Игнатиев. След прехвърлянето им в Одеса Одеското настоятелство спомага за заминаването им в Москва. По същото време някои „търговци членове на Дамското отделение към Славянския комитет“ изявяват желание да се грижат за по едно сираче. По предложение на Дамския отдел и Александра Николаевна женското д-во в Пазарджик обсъжда възможността да се изпратят още момичета: „...разговорихме се със сестрите в нашето дружество и намерихме за добре да напишем едно прошение до госпожа Александра“. Лично Марнола Доспевска изразява готовност да събере „колкото момичета са нужни и да ги доведе даже и сама“ в Москва³⁵.

По време на Освободителната война благотворителното женско д-во „Милосърдие“ урежда сиропиталище в Търново за бежанските деца. Освен грижата по настаняване и изхранване на сирачетата, женското дружество и неговата председателка Евг. Кисимова проявяват интерес и за тяхното по-нататъшно образование. Със съдействието на княз Нарискин и Александра Стрикалова, Кисимова успява да издейства някои деца да продължат образованието си в Русия. В резултат на тези грижи през месец септември 1877 г. „8 сироти на малка възраст девойчета заминават вече за Москва“³⁶.

Някои от завършилите образованието си в Русия се завръщат в българските земи още преди Освобождението и стават учителки. Заедно със завършилите в Белград, Букурещ, Прага, Виена, Цариград и други градове, те активно се включват в културно-просветния и обществено-политически живот на свободна България.

БЕЛЕЖКИ

¹ Подробно вж.: Чолакова, М. Българско женско движение (1857—1878). С., 1994, 320 с.

² Училище, г. I, кн. 16, 26 август 1871 г.

³ П а т ъ р ч а н о в а, Р. 90 години женско дружество в Панагюрище. — В: Летопис на Панагюрския край. Панагюрище, 1964.

⁴ Македония, г. IV, бр. 10, 10 декември 1869 г.

⁵ Неправилно Е. Иванова-Дамянова го отнася към 1862 г., когато още не са отпечатани тези книги на Мария Дринов. Вж. И в а н о в а — Д а м я н о в а, Е. Женското движение в Лом. — В: Юбилеен сборник. 100 години културен живот в Лом. С., 1961, с.289.

⁶ Македония, г. IV, бр. 2, 18 ноември 1869 г.

⁷ М и н к о в а, Л. Българите и Нил Попов. — В: Българското възраждане и Русия. С., 1981, с. 424.

⁸ Пак там.

⁹ Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870 г.; М и н к о в а, Л. Цит. съч., с. 425.

- ¹⁰ Училище, г. I, бр. 16, 26 август 1871 г.
- ¹¹ Паскалева, В. България през Възраждането. С., 1984, с. 76.
- ¹² Микова, Л. Цит. съч., с. 425.
- ¹³ Петкова, Н. Спомени, съст. Б. Киряков. С., 1987, с. 42, 128, 147.
- ¹⁴ Къща-музей "Алеко Константинов" Свищов, Протоколна книга на женското дружество "Съгласие" в Свищов, заседание I от 4 февруари 1872; заседание VIII от 17 юли 1872 и заседание IX от 8 август 1872 г.
- ¹⁵ НБКМ — БИА, II А 5747, 5752.
- ¹⁶ НБКМ — БИА, II А 5764.
- ¹⁷ НБКМ — БИА, II А 5720, 5721, 5730, 5746, 5749 и др.
- ¹⁸ НБКМ — БИА, II А 5764.
- ¹⁹ НБКМ — БИА, II А 5721.
- ²⁰ НБКМ — БИА, II А 5746.
- ²¹ НБКМ — БИА, II А 5747.
- ²² НБКМ — БИА, II А 5752.
- ²³ НБКМ — БИА, II А 5730.
- ²⁴ НБКМ — БИА, II А 5741.
- ²⁵ Пак там.
- ²⁶ НБКМ — БИА, II А 6693.
- ²⁷ НБКМ — БИА, II А 6694.
- ²⁸ Дунавска зора, г. II, бр. 44, 15 октомври 1869 г.
- ²⁹ Тонев, В. Добруджа през Възраждането. С., 1973, с. 106—107.
- ³⁰ Македония, г. IV, бр. 7, 6 декември 1869 г.
- ³¹ Напредък, г. IX, бр. 32, 8 март 1875 г.
- ³² Тонев, В. Цит. съч., с. 107.
- ³³ Нова България, г. I, бр. 33, 19 септември 1876 г.
- ³⁴ НБКМ — БИА, II В 877.
- ³⁵ Пак там.
- ³⁶ Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Москва, т. II, 1964, док. № 239.